

№2 2014

ЖАБ'Є

еколого-просвітницький краєзнавчий журнал

ФЕСТИВАЛІ СВЯТА

Івана Купала

«Черемош-фест»

Звучить Різдвяна коляда

Музичний фестиваль ім. Могура

«Полонинське літо» палає фестивалю ватра

2014р.

Спец випуск № 2
еколо-просвітницького
краєзнавчого журналу «Жаб'є»

Виданий: НПП «Верховинський»
Головний редактор: М.НЕЧАЙ,
Випусковий редактор: Д. Стефлюк,
Над випуском працювали: Ю.Ватуйчак,
Я.Зеленчук, В.Поп'юк, М.Понепольяк, Я.Форгіль

Свідоцтво про державну реєстрацію
К В № 20098-9898Р

ЗМІСТ

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ

02

Туризм і екологічне виховання

05

Ефективність впровадження вахтового методу роботи служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Верховинський»

07

З історії етнографічного центру Гуцульщини

09

Спорядження, люди і гори

12

Перспективи збереження дикої природи Верховинського регіону Українських Карпат

15

Пам'яті гуцульського маестро

17

Скеля Писаний Камінь – визначна сакральна пам'ятка природи, історії та культури України

19

Схожість насіння і ріст сіянців модрина у закритому ґрунті

22

Перспективні види туризму на Верховинщині

24

Ріка Черемош

26

Ботанічна характеристика Чивчино-Гринявських гір, території НПП «Верховинський»

27

Червонокнижні рослини НПП «Верховинський»

Чивчино-Гринявські гори належать до числа найоригінальніших у флористичному відношенні місць Українських Карпат, де природа збереглася у первозданному, майже незайманому стані.....

30

32 Двадцятиріччя наукової установи на Гуцульщині

34 НПП «Синевир» - 25 років

35 Стежками Лесі Українки

36 Бджільництво – ціла наука і щоденна праця

38 Екологічне виховання українського школяра

40 Від полювання до фотополювання

41 Екологічне виховання в гуртках краєзнавчого напрямку

43 Смерекові праліси НПП «Верховинський»

46 Невгамовні

47 Транскордонне співробітництво забезпечить розвиток регіону

49 Трембіта кличе в гори

51 Унікальність Перкалаби

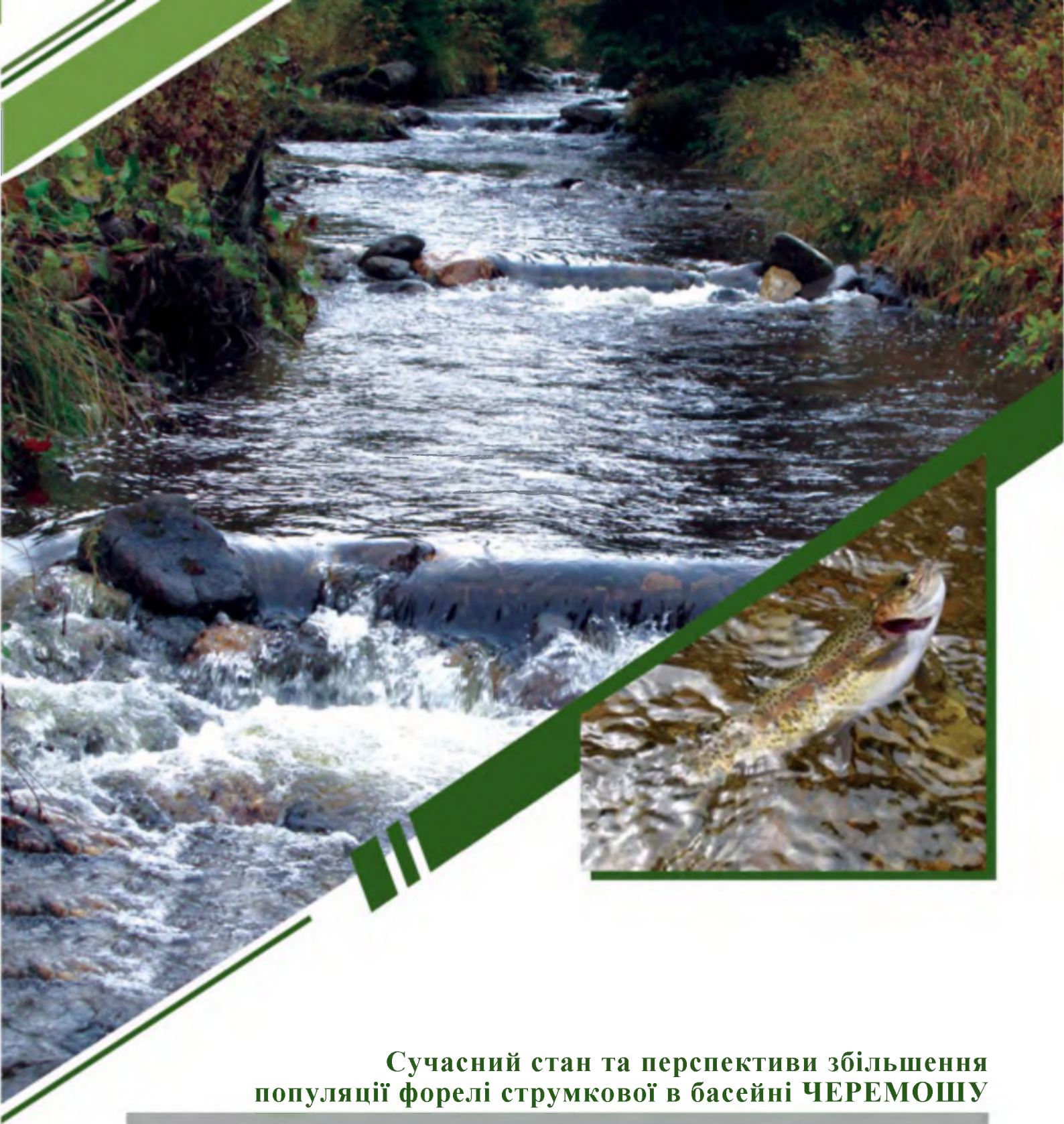
53 Глушець потребує захисту

54 Важливі заходи та події НПП «Верховинський»

57 Природоохоронні установи України

58 Відпочинкові садиби

60 Екологічний календар

Сучасний стан та перспективи збільшення популяції форелі струмкової в басейні ЧЕРЕМОШУ

Черемош, із своїми холодними та чистими притоками, здавна славиться своїм багатством рибних запасів. В прохолодних струменях кришталево чистої води басейну Черемоша водяться багато видів риб, серед них: форель струмкова, форель райдужна, озерна форель, лосось дунайський, минь річковий, марена середземноморська, підуст, головень, щука, в'юн звичайний, бистрянкa,

карась сріблястий, карась звичайний, пічкур звичайний, гольян звичайний, щипівка гірська, бабець та багато інших.

На протязі багатьох сотень років форель струмкова *Salmo trutta m. fario L.* давала змогу гуцулам збагатити їхній одноманітний харчовий раціон, який в основному складався з м'ясо-молочної продукції. Нам в сучасних соціально-економічних умовах

України, необхідно зробити все можливе, щоб зберегти та примножити цей цінний вид риб для наступних поколінь.

Крім цього, форель струмкова є одним з важливих харчових продуктів для тварин, які занесені до чинних для України міжнародних природоохоронних конвенцій та знаходяться під загрозою зникнення в Карпатах. Харчовий раціон видри річкової *Lutra Intra* у верхів'ях рік Білого та Чорного Черемошу, Перкалаби та Сарати в основному складається з форелі струмкової. Крім видри таким «делікатесом» не проти поласувати норка європейська *Mustela lutreola*, куниця лісова, куниця кам'яна, кіт лісовий *Felis silvestris*, рись звичайна *Felis lynx*, велика кількість хижих птахів та навіть вуж і гадюка звичайний.

Ведмідь бурий *Ursus arctos* також полює на форель струмкову, в період її нересту, і за словами місцевих жителів він «нагулює» на цій рибі значну частину свого жиру, що дає йому змогу без пробуджень провести всю зиму в барлозі.

Черемош, з його притоками Путилкою, Білим Черемошем та Чорним Черемошем, поряд з Прутом і Тисою є, без сумніву, однією із найголовніших річок Гуцульщини. Довжина об'єднаного Черемоша, який утворюється після злиття Білого і Чорного Черемошів в селі Устеріки, та впадає в річку Прут, поблизу села Неполоківці, становить 80 кілометрів. Довжини Білого та Чорного Черемошів становлять 51 та 87 кілометрів, відповідно. Саме в цих річках та їх численних притоках, які беруть свої витoki з кристально чистих джерел Чорногірського хребта, Чивчинських та Гринявських гір, зосереджено значну частину популяції струмкової форелі Українських Карпат.

Національний природний парк «Ворзівський», який розташований у Чивчинських і Гринявських горах, взяв під особливу охорону популяцію форелі струмкової у місцях її постійного проживання, та головне, в її нерестових місцях.

Для вивчення сучасного стану популяції форелі струмкової, працівниками Парку, систематично проводиться моніторинг за даним видом. У період нересту форелі,

на території Парку, встановлюється посилений режим охорони. Рейдові групи постійно слідкують за дотриманням природоохоронного законодавства.

Дуже важливим аспектом роботи по відновленню популяції форелі, на території Парку, є будівництво каскаду водоспадів (форелепадів) на притоках Білого та Чорного Черемошу. Такі форелепади споруджувалися на Гуцульщині ще з-за часів влади Австро-Угорщини та Польщі. Відомо, що видатний український письменник Іван Франко (завзятий рибалка), виділяв власні кошти на спорудження форелепадів на потоках в селі Криворівня, для збільшення чисельності форелі, за рахунок збереження середовищ її природного існування. За минулий 2013 рік, на території Парку було споруджено більше 150 погонних метрів таких форелепадів. Це дуже важливо, оскільки значна частина приток Білого та Чорного Черемошу були змінені, внаслідок значного антропогенного навантаження

на ці території, під час масштабних промислових лісорозробок у другій половині ХХ століття.

Крім цього, на невеликій ділянці Чорного Черемоша, (вище гідротехнічної споруди, кляузи-гаті в Балтагура), збереглася популяція *Salmo trutta m. fario* L., яка ніколи не вступала в контакти з тими особинами риб, з інших територій, якими був зарибнений Черемош на початку ХХ століття та є, на нашу думку, «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario* L. в Українських Карпатах. Вищезгадана кляуза-гаті була побудована у 1880-х роках і стала нездоланим штучним бар'єром для форелі, до місць нересту. Натомість, якась невеличка кількість форелі, залишилася вище цієї гідротехнічної споруди та утворила свою чітко відокремлену популяцію. Згадаємо, що у 1882 році, звітуючи на зборах Крайового рибальського товариства, природодослідник Максиміліан Новицький повідомив, що завдяки старанням Товариства річки Прут та Чорний Черемош поповнилась, відповідно, по 1 тис. особин малька лосося. Крім цього, у Черемош, стараннями того ж М.Новицького, та надлісничого К.Обста, який розводив у своєму господарстві фо-

**Найкращий спосіб передбачити
майбутнє – це створити його**

рель, було випущено 5000 ікринок форелі. Поряд з зарибненням водойм, Товариство також займалося акліматизацією лосося балтійського, лосося каліфорнійського, хариуса, вугра, форелі райдужної, озерної форелі та багатьох інших. Як бачимо, за сотню років, їхні старання в Чорному Черемоші не увінчалися успіхом, так як, за останні роки, нам не відомо жодного випадку виявлення цих особин.

На нашу думку, основними причинами зменшення популяції цього реофільного виду риб в басейні Черемошу є:

- Браконерський вилов (з використанням електричної напруги, хлору, остів, сітей і тд.)
- Багаторічне функціонування в басейні Черемошу гідротехнічних споруд (каньйонного типу) кляуз-гатей (13 споруд), наслідком якого є осідання паводкових наносів на протязі десятих років, створили несприятливий режим для реофільних видів риб.
- Будівництво та функціонування відновлених та новостворених мінігідро-електростанцій диверсійного типу.
- Знищення середовищ існування (плес, перекатів, місць нересту) під час забору з дна річки пісчано-гравійної суміші та річкового каменю.
- Відсутність якісних очисних споруд у селищі Верховина.
- Різкий спад популяції форелі струмкової після катастрофічного наводку влітку 2008 року.
- Проведення берегоукріплюючих, та інших робіт, без врахування умов життєдіяльності форелі струмкової, та унеможливлення шляхів руху малакофауни в невеликі потоки, струмки басейну Черемошу (занадто високо встановлені труби на автомобільних переїздах, тощо)
- Забруднення струмків під час промислових лісорозробок.
- Трелювання деревини руслами гірських струмків та річок.
- Збільшення температури води внаслідок прогрівання на відкритих ділянках, які утворюються під час вирубування дерев по берегах річок і струмків.
- Забруднення води сіркою під час випарювання овечої вовни.

- Поява у верхів'ях та притоках Чорного Черемошу такого інвазійного виду хижих риб, як щука.

- Відсутність елементарної екологічної культури рибальства з рекреаційною метою за принципом «впіймав-випустив».

- Низька екологічна свідомість місцевого населення та гостей краю.

В умовах існування цих, вище описаних негативних чинників, для відновлення та збільшення популяції *Salmo trutta m. fario* L. в басейні Черемоша, на нашу думку, необхідно здійснити комплекс екологічних природоохоронних заходів:

- Вивчення екологічних та біологічних особливостей життєдіяльності форелі струмкової в басейні Черемошу та в межах Карпатського регіону.

- Попередня оцінка природного відтворення та чисельності даного виду у водоймах басейну Черемошу методом іхтіозйомки.

- Вивчення живлення та харчових взаємовідносин форелі струмкової, гідрохімічні та гідробіологічні дослідження.

- Формування баз даних за популяційною, віковою та іншими структурами форелі струмкової, з виявленням та картографуванням особливо цінних ділянок річкової системи для надання їй відповідного природоохоронного статусу.

- Складання наукових характеристик досліджуваного регіону та практичних рекомендацій з розробки і впровадження біотехнічних заходів.

- Розробка і впровадження державної програми (по залученні зарубіжних грантових проектів) із розведення та зарибнення водойм басейну Черемошу автохтонним «чистим» генофондом *Salmo trutta m. fario* L., який «чудом» зберігся у верхів'ях Чорного Черемошу в урочищі Балтагура.

- Зарибнення водойм так званою «ремонтною» струмковою фореллю – тобто фореллю вагою 95-100 грам, виживання такої форелі в гірських річках становить 95%.

- Передача під опіку Національного природного парку «Верховинський» гідрологічного заказника місцевого значення «Ріка Чорний Черемош з прибережною смугою» площею 1740 га.

- Надання відповідного природо-

охоронного статусу річці Білий Черемош. Будівництво на гірських потоках басейну Черемошу гідробіотехнічних споруд - каскадів форелепадів.

- Роз'яснювальна та еколого-просвітницька робота з місцевим населенням. Встановлення роз'яснювальних та заборонних знаків біля водойм басейну Черемоша.

- Контроль за поставкою форелі струмкової закладам громадського харчування.

Виходячи з вищенаведеного, на нашу думку, стратегія з охорони та відтворення *Salmo trutta m. fario* L., повинна випереджати його пригнічення, а частіше знищення, тим самим, ми могли б зберегти в умовах зміни природного середовища господарською діяльністю людини, цей вид, який має не тільки рибогосподарську цінність, а є одним із складових національного багатства водойм України, які потребують особливої уваги та охорони.

Література:

1. Щербуха А. Я. Рыбы наших водоемов. — 2-е видання, доп. — К.: Рад. шк., 1987. — 159 с., іл.
2. Турынин И. И. «Рыбы Карпатских водоемов.»
3. Шнаревич И. Д., Шилина Л. М. Материали з екології форелі і перспективи розвитку форелівництва в ріках Чернівецької області // Праці експед. по компл. вивч. Карпат і Прикарпаття (серія біол.) / Чернів. держ. унів. - Львів: Вид-во Львівськ. ун-ту, 1956. - Т. II. - С. 145-155.
4. Шнаревич И. Д. Биологические основы освоения и воспроизводства рыбных ресурсов рек Украинских Карпат. Дис. ... докт. биол. наук. - Черновцы, 1968. - 539 с.
5. Гідронімія Івано-Франківщини: Етимологічний словник-довідник. - Видання друге, доповнене, перероблене, уточнене. - Івано-Франківськ: Місто НВ, 2010. - 564 с. + 16 іл.

Михайло НЕЧАЙ

Директор НПП «Верховинський»

ТУРИЗМ І ЕКОЛОГІЧНЕ ВИХОВАННЯ

В туризмі основний спосіб охорони природи полягає в профілактиці, попередженні дій, що викликають забруднення, негативну зміну або руйнування. Профілактика зводиться до виховної роботи, яка дозволяє створити атмосферу недопущення згубного ставлення до природних багатств. Вона полягає в тому, щоб переконати туриста дбайливо ставитися до природи, строго дотримуватися правил спілкування з нею, збудити відповідальність за долю рідної землі.

Треба враховувати, що поведінка туриста може бути лише якоюсь мірою закріплена правом, законом. Значна кількість правил спирається не на правові норми, а на традиції, звичаї, вдачу. Це – сфера дії норм моралі. Зрештою, саме моральні ідеали діють на механізм вчинків туристів, коли вони опиняються поза контролем, наодинці з природою. Ймовірно, що це вона визначає успішність природоохоронної роботи з мандрівниками. Оскільки екологічне

виховання в туризмі не може перебувати відособлено від державно-суспільних заходів, спрямованих на запобігання забруднення природного середовища, слід знати основні вимоги до екологічної освіти. До них належить вимога трактування охорони природи як єдиного цілого, акцент на опануванні екологічним мисленням, на необхідності повсюдної природоохоронної освіти незалежно від професії і спеціальності людей, а також надання великої уваги підготовці кваліфікованих кадрів

Проводячи ці вимоги в русло туристичного обслуговування, треба враховувати, що екологічне виховання вбирає в себе цілу низку питань, пов'язаних з господарським освоєнням, юридичним оформленням, пізнавальним вивченням, культурно-історичним осмисленням природокоористування. Особливо в самодіяльному туризмі воно пов'язане з педагогічними, естетичними і етичними проблемами. Ще одна межа екологічного виховання в

туризмі: воно, як правило, здійснюється через колектив. А колектив – це те соціальне середовище, де формується особа людини і реалізуються такі принципи як ідейність, цілеспрямованість, спадкоємність, дієвість, опора на позитивні якості людини, поєднання вимогливості і пошани. Отже, і до виховання дбайливого ставлення природи треба підходити з такою ж відповідальністю. Тому екологічне виховання туристів повинно включати різні елементи пропагандистської, культурно-масової, суспільно корисної роботи. Одночасно воно саме впливає на користь культурного, естетичного, морально-етичного і трудового виховання туристів. Виходячи із важливої ролі, яку грає природа в туризмі, і потенційних можливостей туристів в справі її збереження, природоохоронна діяльність віднесена до основних принципів і найважливіших елементів змісту туризму.

Форми природоохоронної роботи, головними ініціаторами і виконавцями яких є самі туристи, передбачають спостереження за природою, надання їй побіжної допомоги, виконання нескладних завдань, усну пропаганду, патрулювання. Спостереження за природою – один з найпростіших і доступних для широкого кола туристів видів природоохоронної діяльності. Якщо група не має спеціальної програми й обраного об'єкта спостережень, необхідних приладів, а також часу і навичок роботи з ними, від туристів потрібно тільки допитливість і спостережливість.

Спостерігаючи за станом природи і використанням її ресурсів, туристи повинні фіксувати випадки забруднення водойм, самовільних порубок, заболочування земель, ерозії ґрунтів, масового ушкодження листя і хвої, усихання молодняку і саджанців, масового льоту метеликів-шкідників лісу, наявності гусениць, личинок, лялечок, коконів, павутинних гнізд на деревах, чагарниках і в ґрунті.

Особливої уваги заслуговують спостереження в місцях масового відпочинку, у лісових рекреаційних зонах. Випадки недотримання правильного режиму їхнього використання, псування промисловими і сільськогосподарськими відходами, зниження оздоровчої, естетичної і природо-захисної цінності повинні, за наведеною

туристською інформацією, ставати предметом обговорення компетентних органів.

Допомога туристських груп охороні природи може виявлятися, в основному, у двох напрямках. По-перше, це упорядкування місць туристських привалів, їх найпростіше санітарне очищення, збирання і спалювання «туристського» сміття на маршруті, гасіння залишеного без догляду багаття, розчищення джерела, відновлення порушеної огорожі мурашника, зміцнення ушкодженого природоохоронного аншлагу і т.п. Тобто – виправлення помилок, допущених іншими туристами і відпочиваючими, знищення негативних наслідків їхнього нерозумного природокористування.

Сюди належить і знешкодження незаконних знарядь лову, що трапилися на шляху, заборонених небезпечних пасток, самострілів, інших хижацьких пристосувань, встановлених супроти законів про охорону природи. Така робота не вимагає від туристів багато часу, спеціального спорядження і виконується по ходу руху визначеним шляхом.

Другим напрямком побіжної допомоги є участь туристів у боротьбі з наслідками стихійних лих, термінова допомога тваринному і рослинному світу в критичній ситуації, пов'язаній з лісовою пожежею, ожеледдю, повінню, утворенням глибокого снігового покриву. Таке невідкладне втручання вимагає прийняття керівником (інструктором) групи самостійного оперативного вирішення.

Виконання природоохоронних завдань носить звичайно менш масовий характер, ніж побіжна допомога природі. Однак можливість попередньої підготовки туристів, одержання наукової консультації, навчання методиці дослідження, забезпечення спеціальним спорядженням робить цю роботу більш глибокою і результативною. Завдання можуть передбачати проведення з природоохоронною метою найпростіших ботанічних, ґрунтових, геоморфологічних, гідрологічних, біологічних і інших спостережень, комплексних маршрутних досліджень, а отриману інформацію подають у відповідні установи, наукові відділи.

Пропагандистська робота, як правило, повинна полягати в організації бесід і

лекцій з туристами, проведенні вечорів, випуску стінних газет і листівок, присвячених питанням охорони довкілля, правилам поведінки туристів.

Слід урізноманітнити форми популяризації природоохоронних ідей, враховувати інтереси туристів до тих чи інших тем.

З пропагандистською метою варто використовувати надбання відео-аматорів і фотографів, власників цікавих колекцій мінералів, гербаріїв і т.п.

Рекомендується також проводити роботу з облаштування туристських маршрутів, причому не обмежуватися їх маркуванням, розчищенням і встановленням

природоохоронних закликів, але і переходити до спорудження обладнаних туристських стоянок.

Ці нескладні форми участі туристів у природоохоронній роботі сприятимуть збереженню довкілля і формуванню екологічної культури особистості.

Ігор ЯКІВЧУК,

*Заступник начальника
Державної екологічної інспекції
в Івано-Франківській області,
заслужений природоохоронець України.*

ЕФЕКТИВНІСТЬ ВПРОВАДЖЕННЯ ВАХТОВОГО МЕТОДУ РОБОТИ СЛУЖБИ ДЕРЖАВНОЇ ОХОРОНИ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ НПП «ВЕРХОВИНСЬКИЙ»

Національний природний парк «Верховинський» створений Указом Президента України №58/2010 від 22.січня 2010 року. Загальна площа території парку – 12022,9 га. Дану територію розподілено на чотири природоохоронні науково-дослідні відділення (ПОНДВ): Буркутське (3127,2 га), Чивчинське (3009,3 га), Прикордонне (2994,6 га), Перкалабське (2891,8 га). Відстань від адміністративної будівлі парку до території складає 74 км. В межах парку відсутні населені пункти та місця постійного проживання людей. Виходячи з того, що ця територія знаходиться в найбільш залісненій частині Українських Карпат (лісистість території парку 96,4%), кожне відділення розділено на лісові обходи. В кожному з ПОНДВ їх по шість, середня площа одного обходу складає приблизно 501 га.

З часу створення адміністрації та початку функціонування національного природного парку «Верховинський», перед керівництвом установи, постало питання як проводити охорону території, оберігати біорізноманіття, спостерігати за природними явищами та живою природою, проводити наукову, еколого-освітню, рекреаційну та господарську діяльність в умовах значної віддаленості території від місця постійно-

го проживання працівників і відсутності приміщень природоохоронних науково-дослідних відділень. Вивчивши існуючу законодавчу базу в цьому напрямку та зваживши всі «за» і «проти», керівництвом парку, за згодою Міністерства екології та природних ресурсів України, було прийняте рішення про впровадження в роботі служби державної охорони природно-заповідного фонду НПП «Верховинський» вахтового методу.

З цією метою спеціалістами парку розроблено та затверджено Положення про

Інструктаж перед виїздом на вахту

вахтовий метод організації робіт працівників служби державної охорони ПОНДВ, згідно якого вахтовий метод – це особлива форма організації робіт, що регулює використання трудових ресурсів поза місцем їх постійного проживання, в умовах, коли неможливе щоденне повернення працівників до місця постійного проживання, або працівники витрачають понад три години на день для того, щоб дістатись на роботу і з роботи.

При цьому методі забезпечується ритмічність, безперервність, комплексність робіт на об'єктах, дотримуються правила і норми виробничої санітарії, охорони праці і пожежної безпеки. Розпорядок змінності регулюється графіком, який складається начальником природоохоронного науково-дослідного відділення на місячний період, один примірник якого подається до відділу держохорони парку на початку місяця. Термін вахти – 2 тижні. Час перебування в дорозі від місця збору до місця роботи і назад у норму робочого часу не зараховується. Облік використання робочого часу працівників при даному методі ведеться на основі табелю, який веде начальник відділення або його заступник. Інспекторам встановлена погодинна оплата праці за відпрацьований час у розрахунку посадового окладу. У разі неприбуття чергової зміни вахтового персоналу чи інших виняткових випадках передбачених у ст.62 КЗПП України адміністрація залишає за собою право зі згоди працівників продовжити вахту, але не більше ніж на три дні. Крім заробітної плати інспектори, які працюють по вахтовому методу, за кожен день перебування на місці роботи отримують надбавку до зарплати у вигляді добогих. Вахтовий персонал, у період перебування на вахті, проживає у вахтових будиночках, або спеціально обладнаних для цього приміщеннях з дотриманням всіх встановлених вимог. Адміністрація парку бере на себе вирішення з органами охорони здоров'я питань про закріплення працівників до лікувально-профілактичного закладу, для їх медичного забезпечення і проведення медичних обстежень, забезпечує і несе відповідальність за своєчасне організоване прибуття працівників на огляди і обстеження відповідно до порядку встановленого чинним законодавством. До роботи за вахтовим методом не залучаються особи віком до 18 років, вагітні жінки та жінки, які мають дітей до

3-ох років, а також особи, що мають медичні протипоказання.

При вахтовому методі роботи інспектори з охорони природно-заповідного фонду розділені на дві вахти, одна з яких знаходиться на робочому місці, а інша відпочиває. При зміні вахти відбувається передача лісових обходів від одного інспектора іншому в результаті чого охорону на своєму та суміжному обходах, а це близько 1 тис. га, здійснює один інспектор.

Прийом-передача обходів здійснюється під керівництвом начальника ПОНДВ або його заступника та оформляється актом прийому-передачі встановленого зразка.

Даний метод забезпечує максимальну присутність працівників служби державної охорони природно-заповідного фонду парку безпосередньо на його території, як протягом доби, так і протягом цілої вахти. Працівники не відволікаються та не витрачають час на переїзд до місця роботи, і в зворотному напрямку, так як знаходяться під час вахти на робочому місці і займаються виконанням своїх службових обов'язків. Це забезпечує оптимальний режим охорони території та об'єктів природно-заповідного фонду парку на належному рівні, так як сама присутність інспекторів, що проводять патрулювання лісових обходів та здійснюють природоохоронні рейди, слугує серйозним бар'єром для потенційних порушників природоохоронного законодавства.

Згідно останнього проведеного анкетування абсолютна більшість всіх працівників ПОНДВ схвалюють даний метод роботи, що беззаперечно свідчить про його компактність та зручність, наслідком чого є підвищений рівень ефективності охорони та збереження біорізноманіття при виконанні ними своїх посадових обов'язків. Ще одним вагомим доказом цього є відсутність за весь період діяльності парку випадків браконьєрства, самовільних рубок та інших грубих порушень природоохоронного законодавства на його території.

Михайло Понепольяк,
Заступник директора – головний
природознавець НПП «Верховинський»

Цього року, Верховина відзначає чергову круглу дату - 590 років від часу першої письмової згадки про Жаб'є, однойменну назву якого носить наш еколого-просвітницький краєзнавчий часопис. Тому, Вашій увазі шановні читачі, пропонуємо статтю, в якій ми намагалися відкрити та ще раз згадати відомі та невідомі сторінки історії селища.

Верховина – столиця одного з найсамобутніших та найвідоміших етнографічних регіонів України – Гуцульщини. Верховина селище міського типу (до 1962 року село – Жаб'є). Перша письмова згадка про Жаб'є датована 1424 роком, коли воно разом з Косовом було передане литовським князем Свидригайлом (що дістав від свого брата Ягайла частину Галичини) волохові Владиславу Драгосимовичу.

Цілком зрозуміло, що заселення цього регіону відбулося значно раніше, про що свідчить наявність розташованих на Верховинщині таких дохристиянських скельно-мегалітичних об'єктів як: Чорногора, Писаний Камінь, Довбушеві Церкви і Комори, Дідчі Церкви, Угорське Каміння, Кам'яні Баби.

Про походження назви Жаб'є існує багато версій. Одна виводить назву Жаб'є від трансформації сполучення слів «живо б'є», які стосувалися води в річці Чорний Черемош, яка «живо б'є» – «швидко тече». Хочемо зазначити, що місцеві жителі називали та називають своє село ЖЄБ'Є (з наголосом на перший склад), а не Жаб'є, як повелося в науковій літературі.

Друга версія твердить, що ця назва походить від прадавнього бога вогню Габіє, до якого зверталися з проханням принести полум'я та розсіяти у світ іскри. Третя версія

виводить назву Жаб'є від першого поселенця, на прізвище Жабка, утікача з низинних територій. Четверта версія твердить про походження назви Жаб'є від жаб, оселищ яких було багато на цій території, особливо навесні. Село Жаб'є розташоване на великій болотистій рівнині (Багни) по обидві сторони Чорного Черемоша.

З давніх давен місцеві жителі – гуцули займалися збиральництвом, мисливством та рибальством. Згодом в їх етносоціальній системі з'являються відгінне скотарство, лісорозробки та лісосплав. Займалися вони частково і землеробством, яке не мало для них визначального соціально-економічного значення. Гуцули вели натуральний спосіб господарства, всі необхідні їм речі виготовляли самі: вбрання, посуд, їжу, прикраси, зброю. Одним з влучних висловів, які характеризують стан тогочасного господарства у Жаб'ю є «Свій, до свого, по своє».

Жаб'є вперше згадується після занепаду Галицько-Волинського князівства, в період, коли Гуцульщина і Покуття були під владою молдавського воєводства. Аж через пів століття землі Жаб'я переходять під владу Польсько-Литовського королівства.

Місцеві жителі – гуцули, є вправними мисливцями та рибалками, сміливими, запальними, духовно та тілесно загартовани-

Церква Жаб'є

ми. Це зв'язано насамперед з тим, що вони не знали панщини, а тільки сплачували податок староству грошима, а найчастіше – натурою. Одним із таких натуральних податків поряд з фореллю, рябчиками, сернами були поліна тису ягідного, що також входили в панщизняну данину, враховуючи грошовий еквівалент.

Та все ж волелюбність, з однієї сторони, та постійне гноблення, з іншої сторони, створили тут належне підґрунтя народного супротиву місцевого населення, у вигляді опришківства. На певний період Верховинщина, завдяки своїм географічним особливостям та волелюбному населенню, стає центром цього важливого визвольного руху на Гуцульщині. Багато гір та урочищ тут пов'язано з ім'ям славетного гуцульського ватажка опришків, захисника всіх знедолених – Олекси Довбуша. На боці опришків, в різні роки діяли такі жителі Жаб'я як: Микола Іванишин (Хаблюк), Василь Яким'юк, Василь Кіратчук, Гнат Кицюк, Яків Урденюк, Федір Мошук, Антон Ревізорчук, Максим Тихончук, Дірчилук, Ткач, Урденчук, Куділь. Тут, в 1849 році, переховувався провідник буковинського опришківства Лук'ян Кобилиця.

З 1772 року, після першого поділу Речі Посполитої між Австрією, Росією та Прусією, Жаб'є належить до Австрійської, а з 1867 року, до Австро-Угорської імперії. Цей період, поряд з непростими взаємовідносинами влади, поміщиків та місцевого населення, характеризується як період розвитку, розбудови та соціально-економічного піднесення Жаб'я і всієї Гуцульщини.

Село Жаб'є займало значну площу, до нього входили села, які згодом отримали статус окремих адміністративних одиниць:

Ільці, Красний Луг (Красник), Криве Поле (Кривополе), Бистрець, Зелене, Віпче, Дзеброна (з присілком Топільче).

За тогочасним парахіяльно-приходським поділом, Жаб'є поділялося на Жаб'є-Ільці та Жаб'є-Слупійку.

В 1773 році в Жаб'ю налічувалося 430 господарств.

На період кінця XVIII, початку XIX, століття припадає будівництво церкви Успіння Пресвятої Богородиці, справжньої окраси Жаб'я та всієї Гуцульщини, однієї з перлин гуцульської дерев'яної архітектури. Багато років Жаб'євська церква була прекрасним зразком сакральної дерев'яної архітектури гуцулів на всю Австро-Угорську імперію.

В Жаб'ю-Ільцях діяли також церква Святої Трійці, побудована в 1882 році, розписана відомим українським художником Ярославом Пстраком та римо-католицький костел в Жаб'ю – Слупійці.

В 1852 році тут починає функціонувати перша церковно-приходська школа.

В цих роках на Верховинщину приходять промислові лісорозробки та лісосплав.

В цей період про Австро-Угорську імперію та її цісаря Франца-Йосифа переважно звучали позитивні відгуки. Портрети цісаря та його родини були в багатьох гуцульських хатах (поряд з іконами). Австро-Угорська влада до населення ставилася помірковано, не забороняла українську мову, на відповідному рівні було і громадянське самоврядування, правові відносини та соціально-економічна стабільність в державі.

Побувавши тут, в 1884 році, Іван Франко писав: «Ось Жаб'є, гуцульська столиця, нема, мовляють, села понад Жаб'є і більшого лиха шукати дарма». Ці слова Франка, як в першій так і в другій частині, стали пророчими для Жаб'я на всі наступні роки.

Саме в цей час, для вирішення особливо важливих соціальних проблем, 16 вересня 1885 року в Жаб'ю відбулося перше Селянське Віче в Галичині.

В цей період Криворівня і Жаб'є стають місцем літнього відпочинку і творчої праці світочів української та світової культури. В цьому краю побували Іван Франко, Михайло Грушевський, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Михайло Коцюбинський, Гнат Хоткевич, Ольга Кобилянська, Станіс-

лав Вінценз, Мені Дові, Володимир Шухевич, Францішек Ржегорж.

У липні 1914 року Жаб'є, з його багатонаціональним населенням, з великим жахом зустріло звістку про «Сараєвське вбивство» та початок війни. Значна частина чоловічого населення Жаб'я була мобілізована до війська (так звана «липнева офензива»). Гуцули, мобілізовані з Жаб'я, воювали як на західному, так і східному, фронтах Першої світової війни.

На нашу думку, саме Перша світова війна, з своїми масовими жертвами, жахливими потрясіннями докорінно зруйнувала стан соціально-економічного та культурно-духовного життя Жаб'я, який досяг свого найбільшого розквіту саме перед її початком.

Вже осінню 1914 року, внаслідок поразки Австро-угорської армії, в Галицькій битві, Жаб'є було захоплене російськими військами.

З весни 1915 року Жаб'є знову перебуває під владою Австро-Угорщини, яка розпочинає на цій території масові арешти місцевих жителів. Це було зумовлено проведеним аналізом австро-угорського військового командування своїх поразок на початку війни. Вони вважали, що причиною таких поразок стала «зрада українців», їх неприхована підтримка росіян.

З початком травня 1916 року російськими військами Південно-Західного фронту, під керівництвом генерала Олексія Брусилова, було здійснено масований наступ, в ході якого, 30 червня 1916 року, було знову захоплено Жаб'є. Воєнні дії, які точилися з перемінним успіхом, зумовили відступ російських військ з Жаб'я, 26 липня 1917 року, та завдали селу значних руйнувань.

З встановленням ЗУНРу, та воз'єднанням з УНР, в Жаб'ю встановлюється вперше, за останні сотні років, своя українська влада.

Після поразки військ УНР Жаб'є на деякий час, зазнає Румунської окупації, а згодом переходить під управління Польщі.

Найбільш національно свідомою частина Гуцульщини (серед яких жителі Жаб'я) організувала 16-17 квітня в 1920 році Гуцульське повстання, яке було жорстоко придушене тогочасною Польською владою.

Дещо пізніше, в Жаб'ю реалізуються декілька нових для Гуцульщини проектів:

будівництво Метеорологічно-астрономічної обсерваторії на горі Піп Іван, будівництво Музею Гуцульщини в Жаб'є – Ільцях, спорядження Державної високогірної рільничої школи (де місцевих селян вчили господарювати за передовими швейцарськими технологіями), спорудження у віддалених гірських урочищах Жаб'я туристичних притулків – схороніск. Все це, та багато інших добрих справ, були ініційовані та реалізовані Товариством приятелів Гуцульщини, яке діяло на Гуцульщині.

Вересень 1939 року знову приніс докорінні зміни на цій території. Після воз'єднання Західної України із УРСР тут розпочинаються нові суспільно-політичні процеси.

Війна розпочалася для Жаб'я вже 23 червня 1941 року, коли до села прийшли окупаційні угорські, а згодом німецькі війська, які розпочали встановлення тут своїх порядків. За час окупації, в Жаб'ю і навколишніх селах, було знищено більше півтисячі євреїв та місцевих жителів.

З-під німецької окупації Жаб'є було остаточно визволено Радянською армією у вересні 1944 року.

По закінченню Другої світової війни, в цьому краю, продовжувалась національно-визвольна боротьба. Радянський період розвитку Жаб'я відзначився створенням лісозаготівельних підприємств, колективних сільських господарств, шкіл та інших закладів.

В радянський період (в 1962 році) Жаб'є отримало свою сучасну назву – Верховина, що вдало характеризує його високогірне розташування на території Гуцульського регіону Українських Карпат.

Ярослав ЗЕЛЕНЧУК

кандидат історичних наук,
начальник наукового відділу
НПП «Верховинський»

СПОРЯДЖЕННЯ, ЛЮДИ І ГОРИ.

Важко було уявити ще 20-30 років назад якого прогресу досягне людство в області новітніх технологій. Неабиякої зміни зазнало і спорядження та оснащення для туриста.

Одяг (термобілизна, полар, гортекс).

Термобілизна – це так звана натільна білизна, яка замінила зараз колишні кальсони, портяниці та майки з начосом. Вона є

одним з найважливіших елементів екіпіровки для будь-якого виду активного відпочинку. Не важливо, чи йдете Ви пішки по горах, чи ловите рибу, чи очікуєте з рушницею на звіра в засідці, чи катаєтесь на лижах, квадроциклі або велосипеді. Важливо, щоб вам було комфортно. В яких би умовах Ви не перебували, велика кількість енергії людського організму витрачається на терморегуляцію, чим більша активність, тим більше енергії витрачається. Термобілизна значно зменшує енергетичні затрати організму на терморегуляцію і відчутно підвищує комфорт. Термобілизна нівелює перепади температур, гріє (створює відчуття тепла) коли холодно, та швидко і ефективно відводить піт, який неодмінно з'являється в кожного коли спекотно чи при фізичних навантаженнях. В будь-якому випадку, правильно підібрана термобілизна створює відчуття комфорту та не дозволяє перегрітись, чи переохолодитись, а отже ефективно дбає про Ваше здоров'я та самопочуття.

Полартек (Polartec) – це назва цілої серії сучасних матеріалів, створених для забезпечення максимального комфорту людям, що займаються спортом і активним відпочинком. За здатністю зберігати тепло людського тіла полартек не поступається вовні і може бути таким же м'яким і ніжним, як бавовна. Дуже зручні в повсякденному використанні, вироби з цього матеріалу підходять не тільки спортсменам, а й усім, хто віддає перевагу спортивному стилю в одязі.

Гортекс (gore-tex) – унікальний мембранний матеріал, що має виняткові водонепроникні властивості і високу «дихаючу» здатність. Гортекс виробляється з фторопласту (тефлону). Основними властивостями цього матеріалу є водонепроникність і стійкість до зношування. Цей матеріал був придуманий американцями для використання в космосі. Отвори в мембрані такі, що вода в рідкому вигляді (дощ) через них не проходить, а в пароподібному (піт) навпаки – вільно проходить на зовні.

2

3

1. Випробовування спорядження на Протятому каміні (НПП «Вижницький»)
2. Пошук потерпілих в сніговій лавині
3. Не обійтись без спорядження при евакуації туристів з канатних доріг (Карпатський НПП)

Взуття.

Слід розуміти, що є взуття літнє (легке, практичне але не утеплене), для міжсезоння (більш міцне і масивне) і зимове (з подвійним верхнім шаром, добре проклеєне, прошите і з глибоким протектором). Це туристичні варіанти для походів в гори.

Внутрішня поверхня черевика повинна бути спеціальним чином оброблена, вона повинна дихати і добре абсорбувати піт. Це досягається використанням спеціальних волого-поглинаючих стельок і дихаючих внутрішніх покриттів. У такому взутті буде тепло і сухо практично за будь-яких обставин. Подібні матеріали є «дихаючими», виводять піт на зовні, тим самим перешкоджаючи спітнінню ніг і, в той же час, завдяки мембранній структурі, вони перешкоджають потраплянню всередину черевика дощової або іншої води з зовнішнього середовища.

Правильно підібране взуття перед походом в гори це не тільки ваш комфорт, кількість одержуваного при ходьбі задоволення, швидкість пересування, але і ваша безпека коли мова йде про подолання трав'яних чи сипучих крутосхилів, скельних ділянок, річкових пойм, тощо.

Намети, спальники, каремати.

Асортимент наметів досить широкий. Є надто легкі вагою 1,5 – 2,5 кг., є низькі і одномісні, є великі і високі з тамбурами та роздільними приміщеннями, є зимові варіанти з ізолюваною підлогою, додатковим дахом та довгими пологами проти задування снігу.

На різну температуру навколишнього середовища розраховані тепер і спальні мішки, без яких неможлива ночівля в горах навіть влітку. Спальник, розрахований на температуру повітря -32° приміром може коштувати декілька тисяч гривень. Але в ньому ти точно не замерзнеш в наметі навіть в найлютіший мороз.

Газові примуси.

Останнім часом на ринку з'явилися і газові світильники. Використовуючи мінімум пропану ви можете добре освітлювати намет в темний час доби. Використання газових примусів в Карпатах стало звичним явищем. Без них неможливо обійтися в

багатоденному поході по високогір'ю, де дров просто немає, спростять похідні будні вони під час затяжних дощів, коли розпалити вогнище не так просто. Багато туристів вже не мають бажання щоденно відмивати від копоті та сажі казани та щовечора споруджувати кострище на новому місці, шукати сухі дрова, що разом займає немало часу.

Боляче спостерігати коли в субальпійському високогір'ї туристи палять задля приготування їжі цінний релікт третинного періоду – сосну гірську (жереп). Горіння її зелених гілок не дає ніякого ефекту: ні полум'я, ні тепла, тільки суцільний дим. Це щоліта масово відбувається на березі озера Несамовите в Чорногорі. І ніякими закликми в адрес туристів, на жаль, не вдається зупинити це варварство. А приготування їжі в горах на газовому примусі це швидко, комфортно і безтурботливо. Робити це в разі непогоди можна навіть в наметі.

Снігоступи та лавинні датчики.

Подорожувати взимку по глибокому снігу тепер можна не тільки на лижах. Останні роки магазини туристичного спорядження все більше пропонують снігоступи. Завдяки легким і міцним сплавам, над міцній пластмасі вони є досить надійними навіть в тріскуні морози. Конструкція зроблена так, що навіть в глибокому пухкому снігу людина в них може пересуватися і то досить швидко. Вони можуть стати в пригоді не тільки туристам, але й егерям, мисливцям, лавинщикам та представникам тих професій, робота яких зв'язана

Карпатські та Баварські рятувальники після спільних навчань на Писаному Камені

на з високогір'ям та лісовими масивами. В порівнянні з габаритними та важкими лижами снігоступи можна легко зняти і упакувати в чохол, якщо необхідність їх використання відпала та продовжити ходьбу в звичайних черевиках.

Супутникові навігатори та телефони.

Цей маленький прилад, який ще називають GPS, почав з'являтися в Україні років 15-20 назад. Він визначає місце свого розташування на земній поверхні за допомогою супутників зв'язку. Живлення, 2-х звичайнісіньких пальчикових батарейок, вистачає на 25 годин безперервного зв'язку з космосом. Використання супутників зв'язку безкоштовне.

Зараз чи не кожна серйозна туристична група, що вирушає в гори має цей прилад в закачаними на карту пам'яті цифровими туристичними картами. Ти йдеш, дивлячись на карту місцевості що на моніторі і постійно бачиш на ній себе, тобто місце свого перебування. Заблудитися в горах з таким приладом вкрай важко. Крім того він постійно фіксує твою швидкість пересування, пройдену відстань, точний час, абсолютну висоту, атмосферний тиск, географічні координати, час сходу та заходу сонця і місяця і ще декілька десятків параметрів. При потребі GPS покаже тобі напрям на північ, прорахує відстань до заданої по карті точки, визначить точний час до її досягнення, намалює на дисплеї профіль висот, а при наявності додаткових аксесуарів підкаже і температуру повітря та частоту твого пульсу.

Тепер туристу, що попав в надзвичайну ситуацію, достатньо назвати свої географічні координати зчитані з приладу і рятувальники миттєво побачать його місце знаходження на карті. За кілька хвилин визначать шляхи підходу до того місця і ще через декілька десятків хвилин вирушать на допомогу.

Резюме.

На перший погляд здавалося б такому прогресу в удосконаленні предметів і товарів для туризму можна тільки радіти, бо це сприяє кращій безпеці туристів в горах. Але на жаль це тільки на перший погляд. Не дивлячись на непогане оснащення

туристичних груп проблем у туристів стає більше і вони лягають безпосередньо на плечі гірських рятувальників.

Чому?

Колись в гори ходили поодинокі групи, як правило з великих міст. Ходили ті хто мав в наявності хоча би рюкзак, намет, спальник, штормівку та вібрами. Ті хто цього мінімуму не мав – сиділи вдома. Дістати цей туристичний мінімум було не так просто. В 60-х, 70-х роках минулого століття був як відомо тотальний дефіцит товарів, в тому числі і товарів туристичного прямування.

В гори зараз йдуть всі, хто тільки забажає, не зважаючи на стан здоров'я, фізичну підготовку, наявність певних знань про гори, туристичних навичок і туристичного досвіду. Таким чином накупивши добротного спорядження на тисячі, а то і десятки тисяч гривень турист думає, що цим убезпечив своє життя і здоров'я від усіх несподіванок, але це на жаль зовсім не так.

Ми не раз знаходили в горах «упакованих» мертвих туристів, у яких було все необхідне для виживання спорядження. Але внаслідок відсутності необхідного досвіду, ігнорування всіх правил безпеки в горах в екстремальних погодних умовах, ті туристи не зуміли скористатися тим своїм «крутим» спорядженням, поплатившись за це життям. Ніяке спорядження не замінить досвід, а досвід набувається з роками і то поступово.

На жаль це розуміють одиниці і в результаті ми бачимо, як звичайні молоді хлопці і дівчата, які не були ніколи в низьких горах, влітку накупивши спорядження вирішують пройти в засніжені вершини, плануючи на них ночівлі. Інколи такі зухвалі напади на гори закінчуються трагічно.

Так, є і протилежні випадки, коли ми маємо справу не тільки з добре упакованими, але й досвідченими, поміркованими і дисциплінованими туристами. Їхнє професійне спорядження відіграє тут дорядну роль. Цієї зими такі групи сміливо заявляли, що якщо їх застане непогода на Чорногорі без намету вони готові заритися в сніг (викопати снігову печеру) і спокійно чекати покращення погодних умов 3-4 доби. Таким туристам хочеться низько поклонитися, але на жаль більшість груп до такого екстри-

му просто не готові і в подібних ситуаціях
думають що їх врятує круте спорядження.
Але чудес як відомо не буває.

Василь КОБИЛЮК,
керівник гірського
пошуково-рятувального підрозділу,
кавалер вищої відзнаки МНС України